

La festa gòtica dels Jocs Florals

(The Gothic festivity of the “Jocs Florals”)

Castellet, Manuel
Institut d'Estudis Catalans
Carrer del Carme, 47
08001 Barcelona

La conferencia se centra en el período de restauración de los Juegos Florales de la lengua catalana durante la segunda mitad del siglo pasado, haciendo hincapié en el florecimiento del catalán como lengua literaria y en el proceso de normativización de la lengua de las primeras décadas de este siglo. Para ello el autor hace referencias a los Juegos Florales de la lengua catalana y al esplendor de esta lengua en la edad media, así como el proceso de decadencia entre los siglos XVI y XIX.

Palabras Clave: Juegos Florales. Lengua catalana. Lengua literaria.

Katalan hizkuntzaren Lore Jokoen berriztatze aroa du helburu hitzaldi honek, bertan joan den mendeko bigarren erdialdean katalanak literatura hizkuntza gisa izan zuen lorealdia eta gure mendeko lehen hamarraldietan gertatu den hizkuntzaren arautze prozesua azpimarratu egiten direla. Eginkizun horren barne, autoreak katalan hizkuntzaren Lore Jokoak eta Erdi Aroan hizkuntza horrek izan zuen distira aipatzen ditu, bai eta XVI. eta XIX. mendeen artean jasan zuen gainbehera prozesua ere.

Giltz-Hitzak: Lore-jokoak. Kataluniera. Literatur hizkuntza.

La conférence est centrée sur la période de restauration des Jeux Floraux de la langue catalane durant la seconde moitié du siècle passé, en mettant l'accent sur la floraison du catalan comme langue littéraire et sur le processus de réglementation de la langue des premières décennies de ce siècle. Pour cela, l'auteur fait référence aux Jeux Floraux de la langue catalane et à la splendeur de cette langue au Moyen Age, mais également au processus de décadence entre les XVIème et XIXème siècles.

Mots Clés: Jeux Floraux. Langue catalane. Langue littéraire.

«Sense els Jocs Florals, amb la seva fórmula de gran espectacle social, jo estic segur que la producció literària que va de Milà i Fontanals i Rubió i Ors fins a la meva generació, i si volem a generacions posteriors a la meva, no s'hauria produït amb la riquesa, la continuïtat i l'eficàcia que s'ha produït. És a dir, sense l'estímul purament d'honor exercit pels Jocs sobre els poetes de Catalunya, molts d'aquests poetes no s'haurien manifestat com a tals». Aquestes frases sortides de la ploma de Josep M. de Sagarra, Mestre en Gai Saber i membre del Consell Directiu dels Jocs Florals de Barcelona, però escriptor crític i satíric com només ell sabé ser-ho i enemic no tan sols de les formes anacròniques sinó de les tradicionals o simplement convencionals, adquireixen avui en dia un valor afegit i representen una constatació clara i contundent que la llengua catalana no seria el que és sense aquell primer diumenge de maig de 1859 al qual em referiré.

Diu Octavi Saltor al pròleg d'*Antologia dels Jocs Florals* (Ed. Selecta, 1954): «Hi ha hagut sempre en totes les literatures una divergència, més o menys rectificada o assuajada, entre els literats i el poble. Sobretot, quan l'idioma ha sofert un canvi intens i breu, sinó en els principis essencials que l'informen, en l'adaptació de la fonètica i de la morfologia, en l'evolució dels temps. L'ortografia de l'època de Ronsard, per exemple, és prou diferent de la de l'hora de Valéry. Però aquest divorci és més acusat en moments que el poble es troba enormement endarrerit i deturpat, com la mateixa llengua per ell parlada.»

Catalunya es trobava en aquesta situació en el moment inicial de la seva Renaixença. Els literats havien de fer un esforç per a restaurar l'idioma, esforç que era equivalent al de redimir-lo; però calia que en aquesta redempció també actués, també se sentís arrossegat el poble mateix. Això era difícil d'assolir pel sol mitjà de la premsa, del llibre i de la revista. El poble no hauria pogut dur a terme aquesta ascensió que hom li demanava sense facilitar-li un instrument que tingués, ultra la garantia de la seva eficàcia literària, un veritable valor social. No cal dir que aquest instrument foren els Jocs Florals.

Però, abans de parlar pròpiament dels Jocs Florals de Barcelona (o de la Llengua Catalana), permetin-me una breu reflexió sociopolítica. Hi ha moviments, hi ha esdeveniments que tenen la seva data marcada en la història, perquè els condicionaments socials, culturals i polítics han assolit aquell punt de maduresa que fa que l'esdeveniment es produeixi ara i no uns anys abans o uns després. I els condicionaments per a l'aparició del fenomen de la Renaixença a Catalunya (un fenomen tan ben estudiat que A. Rubió i Lluch arribà a escriure «no hi ha entre nosaltres cap història contemporània que hage sigut feta tantes vegades com la dels orígens de l'actual Renaixença»), com els condicionaments per a la instauració de les Fiestas Euskaras a Urruñu, es donaven a l'Espanya de mitjan segle passat, just quan havia estat esquarterada administrativament i política en províncies, primer l'any 1822 i, després, definitivament, el 1833.

A Bascònia el ressorgiment cultural va iniciar-se el 1853 de la mà d'Antoine Thompson d'Abbadie, sis anys abans que els catalans restauressin les seves «Corts d'Amor». Tot i que responen al mateix disseny, les fórmules adoptades són ben diferents. A les Festes Basques organitzades per Abbadie hi tenen cabuda tots els factors de la civilització «euskalduna»; la poesia èuscar i la llengua havien de florir simultàniament amb els jocs i els esports virils, amb les cançons, els costums forals, la fortalesa física i moral del poble i la fe religiosa. Fins i tot els premis responen a aquestes característiques, tan ben adaptades a la psicologia del poble basc de fa un segle i mig: l'unça d'or i la *makilla* ornada d'argent. Les Festes contenen, més o menys, aquests factors permanents: *alborada* de «txistularis», missa major amb recepció i presidència de les autoritats, partit de pilota, banquet popular, «bertsolaris», jocs esportius, concursos de ramaderia o agrícoles i certamen literari, que acabava, moltes vega-

des, amb el cant de la peça premiada per un cor popular. Són, doncs, eminentment, unes festes populars, no unes «festes gòtiques».

Però, tornem a la llengua catalana, tornem a la «festa gòtica» dels Jocs Florals, reïnstiturats sis anys més tard que les Festes Basques. És corrent d'acceptar que la Renaixença catalana es va iniciar el 24 d'agost de 1833, ja que en aquesta data el periòdic barceloní *El Vapor* va donar publicitat a unes trobes de Bonaventura Carles Aribau titulades «La pàtria». És clar que un moviment, un corrent, d'envergadura històrica no es produeix en un obrir i tancar d'ulls; hi ha unes raons que en preparen l'adveniment i un seguit d'actuacions al llarg d'anys que fan que el moviment esclati. Com diu Josep Miracle a *La restauració dels Jocs Florals* (Premi Francesc Matheu de l'Institut d'Estudis Catalans de l'any 1959) la publicació de les trobes d'Aribau «simbolitzen el començ de la Renaixença, però no ho són. [...] l'oda d'Aribau té més de bandera que no pas de primera pedra». Aquest fou, però, el gresol en el qual es van fondre els entusiasmes i del qual van brollar les activitats dels homes que van fer possible la restauració dels Jocs Florals.

EL CONSISTORI DE LA GAIA CIÈNCIA

El 1323 fou fundada a Tolosa de Llenguadoc la Sobregaya Companhia dels Set Trobadors per a la restauració de la poesia trobadoresca i de la llengua poètica occitana, com a fruit del refinament cultural de la cort de Provença. És l'origen dels Jocs Florals, certàmens literaris possiblement inspirats en les festes que Roma celebrava en honor de la deessa Flora i en les *Corts d'Amor* occitanes de finals del segle XII, abans de l'aniquilació dels càtars pels exèrcits del papa i del rei de França.

El trobador fou una figura original i de gran relleu en la societat occitana; músic, poeta i gran comunicador ambulant, el trobador que assolía un prestigi obtenia una ràpida projecció social i era molt ben acollit i protegit pels nobles en els seus castells d'ambdós costats del Pirineu.

En el primer certamen, celebrat a Tolosa el mes de maig de 1324, fou premiat amb la viola d'or Arnaud Vidal de Castèlnaudari. La temàtica de les composicions presentades en els anys successius és, en general, religiosa i allunyada dels models trobadorescs de l'amor cortesà i les obres són d'escassa qualitat. Les primeres relacions de Catalunya amb el consistori tolosà s'establiren gràcies, sobretot, al rossellonès Joan de Castèlnou i als nombrosos catalans participants en els Jocs (Joan Blanc, Jaume Rovira, Bernat de Palaol i Llorenç Mallol, entre altres).

A Barcelona, cal esperar fins a finals del segle perquè es produeixi un fenomen semblant, que sorgeix de la ploma del rei Joan I de Catalunya-Aragó, anomenat *l'Aimador de la Gentilesa*, que dedicà especial protecció a les arts i les lletres en un context on sortiren personalitats com Bernat Metge i Francesc Eiximenis. El breu regnat de Joan I li permeté, però, instaurar el Consistori de la Gaia Ciència a Barcelona el 20 de febrer de 1393, nomenar-ne mantenidors Jaume March i Lluís d'Averçó i celebrar les festes de 1394 i de 1395, a despeses de la ciutat de Barcelona. Martí I, remprengué els Jocs i conferí caràcter reial al Consistori, i Ferran I li atorgà, posteriorment, la facultat de nomenar quatre mantenidors. Són poques, i sovint dubtoses, les poesies conservades d'aquest segle escàs de vida dels Jocs Florals de Barcelona —s'anaren extingint a la segona meitat del segle XV—, però, per la seva influència, val la pena destacar els parlaments de Felip de Malla en 1413 al Palau Reial de Barcelona, en presència del rei, i l'*Arte de trobar* d'Enrique de Villena, que illustren molt bé el funcionament i el cerimonial de les festes. Sense els prejudicis morals i polítics dels Jocs

Florals de Tolosa, els de Barcelona permeteren el conreu de la rica poesia amorosa de tipus trobadoresc, tan freqüent entre la noblesa catalana a la darrera del segle XIV i començament del XV.

El català anà substituint l'occità i Catalunya visqué els moments més florents de la seva literatura. Ramon Llull, Ramon Muntaner, Ausiàs March, Bernat Metge, Jaume Roig, Arnau de Vilanova, Joanot Martorell i Francesc Eiximenis foren els noms estellars d'un període de fortalesa política i cultural. Per què els restauradors dels Jocs Florals, el 1859, no feren alçar de llurs tombes les glòries que acabo d'esmentar i amb ells tota la llarga llista de poetes i prosistes que tanta esplendor havien donat a la llengua catalana? Per què preferiren ressuscitar la festa gòtica dels Jocs? Més endavant entrarem en aquesta qüestió, però abans la llengua catalana havia de patir quatre segles d'una llarga i desesperant decadència, conseqüència de la pèrdua constant de poder polític.

LA DECADÈNCIA DE LA LLENGUA CATALANA

El català havia assolit durant el segle XIX el nivell més baix d'ús i de qualitat de la seva història. Antoni de Bofarull arribà a dir: «La musa catalana en los primeros años del siglo y durante el tiempo de la gran lucha nacional, no pasó de ser una musa callejera, esclava de la bandurria del ciego improvisador», i Rubió i Ors recordava els «adocenados versificadores o vulgares copleros, quienes para alcanzar mayor popularidad y más ganancia no escrupulizaban en halagar los torpes instintos de sus incultos oyentes». Com s'havia arribat a aquesta situació? Com s'havia arribat, segons la tristament famosa frase d'Antoni de Capmany, a «un idioma provincial antiguo, muerto hoy para la república de las letras»?

Víctor Balaguer afirmava que la Decadència havia començat en una data ben determinada: el dia 11 de setembre de 1714, «[...] al caure fet a trossos lo pendó de les llibertats sota les runes fumants de Barcelona, amb ell caigueren la literatura i la llengua pàtries». La sentència de Balaguer es basa en el fet que el 1714 desaparegué el català de les missions oficials de la Corona, mentre que tot al llarg dels darrers segles hi havia hagut manifestacions prou clares per part de la monarquia: Isabel la Catòlica, dirigint-se en català des de Medina del Campo als consellers de Barcelona; l'emperador Carles, adreçant-se en llengua catalana als catalans; en català es parlava en les Corts tingudes a la nostra terra, malgrat que fossin presidides per monarques castellans.

Però, la Decadència era ja un fet molt abans de Felip V. La sort d'una llengua acostuma a anar estretament lligada a la sort del poble que la parla. Pel que fa a la llengua catalana, la decadència política i cultural s'inicià el 1412 amb el Compromís de Casp, i s'accentuà la pèrdua de poder amb la unió de les corones castellana i catalanoaragonesa el 1479. Catalunya s'anà afeblint políticament; d'estat confederat davallà fins a província. Com diu Josep Miracle, «llenguí l'eficàcia de la iniciativa i també el mateix deler de la iniciativa, [...] llenguí el comerç, [...] i la pobresa de la vida econòmica s'afegí a la pobresa de la vida política». La llengua no en fou una excepció; la llengua catalana s'anà despersonalitzant de mica en mica, s'anà desintegrant. I, paradoxalment, tot aquest procés s'esdevenia quan al mateix Mediterrani s'imposava el Renaixement, amb el triomf esclatant de l'art i la literatura italianes, castellaness i franceses, tres-cents anys després de l'esplendor cultural de la societat occitana. Els intel·lectuals catalans d'avantguarda, o bé escrivien en llatí, o bé en castellà. Allò que s'esdevingué el 1714 no pot ésser considerat com una causa primera de la Decadència sinó, més aviat, com una causa final.

El pas dels escriptors catalans a la llengua castellana fou un fet, i si la posició d'aquests feia pena, objectivament considerada, la dels escriptors catalans que seguien escrivint en llengua catalana era desesperant, ignominiosa. No ens han d'estranyar, doncs, les frases que he citat de Bofarull, de Rubió i Ors i de Capmany; reflectien amb gran precisió la realitat d'ara fa un segle i mig.

LA RESTAURACIÓ DELS JOCS FLORALS

Per què els moviments de recuperació nacional del segle passat es proposen restablir –i restableixen– una institució i una festa anacròniques en comptes de reivindicar la rica literatura dels segles XIV i XV o les glòries polítiques i militars d'aquella mateixa època? Perquè els restauradors –amb Manuel Milà i Fontanals, Antoni de Bofarull, Joaquim Rubió i Ors i Víctor Balaguer al capdavant– eren conscients que la veritable *Renaixença* s'aconseguiria acostant els literats al poble. Aquests homes terriblement romàntics, enamorats de les runes i de la vella tradició, somniaven per al torneig poètic el clima de la Wartburg, de les festes de Tolosa o de la cort de Joan I. Ressuscitar un mort no és una tasca fàcil; ells lluitaren durant anys per desvetllar en els catalans l'endormiscada, però mai no del tot perduda consciència de la pròpia llengua. Si fem cas de les paraules de Bofarull abans esmentades, adscriure als torneigs poètics del segle XIX la llengua dels del segle XIV devia semblar no sols un salt enrere, sinó un absurd desig de fer descendir les competicions poètiques al trist nivell de la literatura de l'època.

Però la iniciativa reeixí. Restabliren el marc de l'edat mitjana, restabliren el Consistori de la Gaia Ciència o del Gai Saber en tant que institució i restabliren els Jocs Florals com a festa. Els premis que concediren als poetes no es pot negar que eren terriblement gòtics: Flor Natural –a la millor composició poètica de tema lliure, però que la divisa del Consistori, *Patria, Fides, Amor*, feia identificar habitualment amb el darrer tema–, Englantina d'Or –a la millor composició poètica de tema patriòtic, històric o cívica–, i Viola d'Or i Argent –a la millor composició poètica de tema religiós, espiritual o moral–: responien al criteri feudal que el poeta és un ésser a part, que viu de l'aire del cel; és a dir, un criteri completament diferent d'aquell del Renaixement, que ofería als poetes un cavall, una canongia, un càrrec lucratiu i una bossa de diners, com diu Sagarra. Ara bé, aquell criteri gòtic s'empeltava de l'essència moderna del Romanticisme, i així els Jocs Florals es convertien en una institució dúctil i flexible, d'una eficàcia enorme, que, mantenint un esquelet i una estructura de l'antigor, podia adaptar-se al moment i convertir-se en bandera de les més il·lustres exigències.

La gran força dels Jocs Florals fou la creació dels heretges dels Jocs, dels enemics i dels detractors de tota mena (per l'estructura i per la llengua); detractors que ho foren des de fora i des de dins, però que acabaren arrossegats per la mateixa dinàmica de la festa. El gran encert fou la idea de la Flor Natural, amb la possibilitat de triar la reina, que tant podia ésser de la noblesa com la desconeguda mare o promesa del poeta. Aquesta paradoxa aristocràtica-democràtica de la reina dels Jocs Florals, des d'un punt de vista humà, donà a l'ofici de poeta unes possibilitats incalculables. També fou un gran encert la concessió dels títols de Mestre en Gai Saber (que és un títol atrevit, entre els límits del sublim i del ridícul, com diu Josep M. de Sagarra) per a aquell que aconseguia guanyar els tres premis.

El primer any, el dia 1 de maig de 1859, s'havien presentat trenta-vuit composicions concursants. Fou nomenada reina dels Jocs Maria Mendoza de Vives; guanyà la Flor Natural Isabel de Villamartín, amb «Clemència Isaura»; l'Englantina d'Or, Damàs Calvet, amb el poema «Són ells! –Desembarc dels almogàvers en Orient», i la Viola d'Or i Argent, Adolf Blanch, amb «Amor a Déu». El 1861 Víctor Balaguer fou investit com el primer Mestre en Gai

Saber, al qual havien de seguir, entre altres, Joaquim Rubió i Ors, Marià Aguiló, Àngel Guimerà, Jacint Verdaguer, Miquel Costa i Llobera, Joan Alcover, Joan Maragall, Josep Carner, Apelles Mestres, Josep M. de Sagarra i Mercè Rodoreda.

Tres dates són especialment destacables en els gairebé vuitanta anys que van des de la restauració fins a l'exili de 1937. L'any memorable de 1877, en què Àngel Guimerà ho guanyà tot i esdevingué Mestre en Gai Saber en un sol dia, i en la qual destacà l'obra guanyadora de la Flor Natural, «L'any mil», un dels poemes cimers de la literatura catalana; aquest mateix any, Jacint Verdaguer obtingué un premi extraordinari per «L'Atlàntida». L'any 1894 representà el triomf de Joan Maragall, que obtingué l'Englantina d'Or amb el poema «La sardana». I finalment, l'any 1902 en què la celebració pública dels Jocs el primer diumenge de maig es veié frustrada i s'hagueren de celebrar –per primera i única vegada fins al 1941 fora de Barcelona– el dia 11 de novembre –diada de Sant Martí– a Sant Martí del Canigó.

Fou precisament aquest any 1902 que Francesc Matheu era president del Consistori. Ell, que havia estat investit Mestre en Gai Saber el 1897, fou mantenidor dels Jocs en diverses ocasions durant més de cinquanta anys; obtingué un total de cinc premis ordinaris, tres d'extraordinaris i nou accèssits. Matheu fou l'ànima de la institució des de 1871, que hi entrà com adjunt, i en presidí el Consell Directiu des de 1910 fins a 1935. Són molt significatives les paraules de Joan Oller en referir-se a Matheu: «Per ells [pels Jocs] hi ha passat, per dir-ho en un mot, *tothom* que hagi tingut una significació positiva a casa nostra. Ultra això, s'han format dins d'ells, tant en els antics Consistoris [els de l'edat mitjana] com en els moderns Jocs de Barcelona, unes figures singulars: Són històriques les de March, Averçó i marquès de Villena; d'altres en seran amb el temps, com la de Francesc Matheu.»

CRÒNICA D'ALGUNS FETS

És evident que la reinstauració d'una festa com els Jocs Florals havia de tenir els seus antecedents, el primer dels quals el podem situar en el pròleg de Rubió i Ors en el primer recull de *Lo Gaiter del Llobregat* el 1841, on suggeria restablir el Jocs Florals i l'Acadèmia del Gai Saber, lligats a la idea de reprendre uns gèneres i, sobretot, de recobrar el prestigi de la literatura en llengua catalana. El 1856, l'Acadèmia de Bones Lletres convocà un certamen poètic sobre la conquesta de Menorca, i el mateix any, el Liceo Valenciano, per estímul de Marià Aguiló, aleshores bibliotecari de la Universitat de València, celebrà uns Jocs Florals, amb premis per a poetes catalans i castellans, un dels quals fou per a Teodor Llorente i l'altre per a Víctor Balaguer; aquest –com diu Manuel Jorba a la *Història de la literatura catalana* de Riquer, Comas i Molas, Ariel-Planeta, 1986– participà en les gestions fetes davant l'Ajuntament de Barcelona i el seu alcalde, Josep Santamaria, per a la instauració de la festa a Barcelona, i en la fixació de les característiques, al costat de Milà i Fontanals, de Rubió i Ors, del major impulsor, Antoni de Bofarull, de Joan Cortada, impulsor del certamen de l'Acadèmia de Bones Lletres, de Josep-Lluís Pons i Gallarza, poeta en llengua castellana i professor de retòrica, i de Miquel-Victorià Amer, també poeta, mallorquí, resident a Barcelona (i ben relacionat amb Marià Aguiló), que completaven el nombre clàssic de set mantenidors.

El dia 1 de març, després de reunions i contactes previs, acordaren formalitzar davant l'Ajuntament la petició de declarar instituïts de nou i per sempre els Jocs Florals, de patrocinar-los econòmicament i de facultar els set peticionaris per organitzar la primera festa, que es volia celebrar el dia 1 de maig. Aprovada la reinstauració en tots aquests termes, en la sessió municipal del dia 11, el dia 17 llançaven la convocatòria i establien el primer programa.

Els set mantenidors convocants, en nom de l'Ajuntament, i els adjunts –previstos en nombre de cent, recordant l'antic Consell de Cent– formaven el Consistori, i s'adreçaven als poetes «de totes les províncies a on nostra llengua és coneguda o parlada» i feien constar que, amb el fi de contribuir a «restaurar i conservar més pura la llengua catalana» i, més concretament, d'estimular «la joventut estudiosa a cultivar la literatura i llengua catalanes, per evitar l'abandono d'una i altra i fer un bé a la literatura general», feien «reaparèixer» el certamen poètic medieval. «No se premiaren sinó les poesies escrites en pur català, ja sia lo antic o ja lo literari modern, lo qual se pot cultivar així en Catalunya com en València, Mallorca i Rosselló; excepte les que se presenten en los dialectes del migjorn de la França, amb tal que llurs autors procuren donar-los una forma aproximada al provençal o al català literari». Així quedava fixada la llengua dels Jocs, un fet que portà moltes crítiques els primers anys en no ser-hi admesa la llengua castellana.

Per als autors literaris, i per als poetes en especial, els Jocs Florals esdevingueren una plataforma imprescindible; com diu Manuel Jorba, «l'única d'abast i ressò social amplis i continuats»; per això el nombre de composicions a concurs augmentà ràpidament de la quarantena escassa del primer any al centenar del segon, fins a passar de les quatre-centes els anys setanta, i per això hi concorregueren autors que alhora hi denunciaven un anacronisme arcaïtzant i una direcció ideològica que volien fer rectificar. Els Jocs Florals apareixen, doncs, al centre mateix del moviment de Renaixença, més com una plataforma de projecció social que no com una autèntica escola de poesia.

En aquests primers anys també s'havien produït els primers contactes amb els felibres. El 1862, Mistral hi enviava «l trroubare catalan» i Romanilha les «Saludacions». De tota manera, malgrat el que era previst al Reglament respecte a la llengua, els poetes de llengua d'oc només molt esporàdicament concursaren o foren premiats. L'any 1868, justament l'any després que fos lliurada als felibres una copa costejada per una àmplia subscripció, a la qual Mistral dedicaria un famós poema, la presència física d'aquest i d'altres poetes occitans, Roumieux i Bonaparte Wyse, la del fillòleg Paul Meyer i la dels poetes castellans Ruiz Aguilera, Zorrilla i Núñez de Arce, magnificava la desena festa dels Jocs i en potenciava el ressò. (A. Bladé i Desumvila, *Felibres i catalans*, Barcelona, 1964).

Des d'un punt de vista institucional, l'any 1888 marca una altra fita, per la presència de la reina regent, Maria Cristina, i del cap del Govern, Sagasta, així com la de Marcelino Menéndez Pelayo, que hi pronuncià un discurs en català. No hem d'oblidar que el 1888 fou l'any de l'Exposició Universal de Barcelona, i es volgué fer coincidir la data de celebració dels Jocs amb la de la inauguració de l'Exposició, malgrat les crítiques dels sectors més progressistes de la Renaixença. Cal no oblidar que el Consistori dels Jocs Florals elegia anualment els set mantenidors, i aquesta elecció explicaria, malgrat el conservadorisme dominant, una pluralitat real en la institució: la festa havia esdevingut un punt de mira necessari no solament per als poetes sinó per a molts personatges de diferent procedència ideològica i professional; per això les mantenidories tenien una significació especialment rellevant, en particular les presidències, que donaven lloc a propostes o a simples constatacions d'interès per a l'evolució de la Renaixença devers el catalanisme polític.

Aquest catalanisme polític tindria l'expressió més rellevant en el discurs de Valentí Almirall, president del Consistori el 1886, que poc abans de la festa havia publicat «Lo catalanisme», que presenta un compendi de les urgències a les quals els Jocs Florals podien contribuir a fer viables, modernitzant-se i responant els poetes a uns ideals que al seu parer s'havien relaxat els darrers anys. «Lo catalanisme» està en la línia d'allò que ja havia proclamat obertament el federalista Josep M. Vallès i Ribot, que, en el discurs de gràcies de 1885, defensava la imbricació de l'esperit de progrés amb Catalunya, com a fruit de «l'esperit que

tot ho aixeca i vivifica». De manera semblant, des del camp conservador, Picó i Campamar augurava, a la vista de l'evolució de la Renaixença, «lo sol esplèndid del gran dia de la nostra llibertat» i els poemes presentats als Jocs per Àngel Guimerà o Adolf Blanch, entre altres, que responien al vessant patriòtic, esdevenien autèntics discursos reivindicatius, especialment de figures o d'episodis històrics d'especial significació catalanista.

LA LLENGUA I EL LLENGUATGE LITERARI

Un aspecte especialment interessant és la influència dels Jocs en la formació de la llengua literària i en la seva normativització i codificació. El Consistori de 1861 nomenà una comissió amb la finalitat que proposés un codi ortogràfic, que fou publicat amb el títol d'*Ensaig d'ortografia catalana*. L'objectiu de posar remei a l'anarquia ortogràfica dels volums dels Jocs no va ésser possible d'assolir per la manca d'estudis suficients i per una manca real de predisposició a una acceptació unànime o molt majoritària. Tanmateix, es seguí insistent en la qüestió de la codificació, íntimament relacionada amb la de la depuració i la fixació d'una llengua literària.

Creat el 1907 l'Institut d'Estudis Catalans per l'aleshores president de la Diputació de Barcelona, Enric Prat de la Riba, i promulgades les *Normes ortogràfiques* sota la direcció de Pompeu Fabra el 1913, aquestes normes foren inicialment acceptades pel cos d'adjunts, però fou, precisament, Francesc Matheu –que tant havia fet, i havia de fer encara, pels Jocs– qui s'hi oposà, amb el suport dels membres més lligats a les darreres etapes vuitcentistes. Paradoxalment, vint anys després, quan els Jocs havien perdut ja l'esperit de la modernitat, el Consell Directiu, presidit per Matheu, elegí Pompeu Fabra com a president dels Jocs de 1934 i adoptà definitivament la normativa de l'Institut d'Estudis Catalans. Recordem que, en aquesta data, l'Institut havia publicat ja la *Gramàtica catalana*, i Fabra, el *Diccionari general de la llengua catalana*, i que havien estat aprovades per gran consens les anomenades *Normes de Castelló*. El català era una llengua codificada i normativitzada, i els Jocs Florals de Barcelona es rendien a l'evidència.

A la llengua literària, al principi, li faltava el conreu de la forma i de la fórmula; però el vers flouresc arribà a identificar-se, com diu Manuel Jorba, «amb certs clixés discursius i emfàtics, aplicats a gèneres tòpics, especialment al romanç històric-patriòtic, resolt sovint amb estil i llengua vacillants. La rutina formal, al costat de la ideològica, ancorada en uns temps que genèricament responien als codificats com a propis de l'art (la religió, l'home moral, la natura) en preceptives escolars d'arrel romàntica i tractats segons la moral i el dogma catòlics, féu dificultosa, en un context polèmic d'una certa crispació, la incorporació de poetes que optaven per uns models literaris no habituals, com Heine, Leopardi o Musset, en termes que apuntaven pessimisme i escepticisme i amb un tractament menys convencional que l'amorós.»

La irrupció de Frederic Soler, un dels crítics o heretges, provocà tensions que s'expliquen, sobretot, per les divergències ideològiques i per les lingüístiques, més que per les literàries, mentre que la mala recepció d'Apelles Mestres és per causes fonamentalment literàries. Però, Soler, guanyador de sis premis o accèssits el 1875, representa la imposició de «l'esperit liberal, moral i civilitzador dels temps moderns» enfront del reaccionarisme. De mica en mica es va fent més perceptible l'augment dels temes d'observació de la naturalesa i del tema amorós, fora del camp estricte de l'amor conjugal, i una disminució dels temes historicopatriòtics més conservadors i dels motius religiosos que havien predominat tant. Josep Carner, en el discurs de gràcies de 1907, després d'haver obtingut premis durant

diversos anys, augurava, una mica desafiadorament, l'inici d'un nou període caracteritzat per la incorporació de la «poesia civil», substitutiva de la «patriòtica rutinària».

Cal assenyalar, però, que fins a l'any 1937, que deixaren de celebrar-se, els Jocs Florals havien esdevingut un reducte dels supervivents de la Renaixença, que retreien a les noves generacions pedanteria, suficiència i afany desmesurat de lucre, i que s'identificaven amb la tradició literària vuitcentista i promovien institucions oposades a les impulsades per la Mancomunitat de Catalunya, com l'Institut d'Estudis Catalans. Un cop més, com passa sovint en la història, allò que un dia fou un revulsiu i un focus d'illusió i fortalesa, esdevenia caduc i reaccionari.

DE LA DARRERA DICTADURA A L'ACTUAL DEMOCRÀCIA

El 1936 se celebren per darrer cop els Jocs Florals de Barcelona, abans d'iniciar-se la Guerra Civil espanyola, però es rempenen el 1941 a Buenos Aires, a l'exili, amb el nom de Jocs Florals de la Llengua Catalana, quan la llengua de Catalunya era reduïda per decret a l'àmbit purament privat i familiar. Responien, aquests Jocs, doncs, a la necessitat de proclamar des de l'exili una denúncia a l'opressió, en un esdeveniment que, normalment, només hauria d'ésser una festa literària. La iniciativa de Pere Mas i Parera, segons sembla, esdevingué, des de 1941, una festa itinerant per terres d'Amèrica i Europa amb una continuïtat no interrompuda fins a l'any 1977.

Segons Albert Manent (*La literatura catalana a l'exili*, Curial, Barcelona, 1989), «durant els primers anys, tan durs i desorientadors, en què els intel·lectuals vivien a fora com bonament podien, un premi als Jocs Florals significava un estímul literari tant com una compensació econòmica, de vegades providencial, que permetia canviar d'habitació i esdevenir un rellogat més digne. Quants poemes, assaigs o fins i tot llibres sencers no s'haurien escrit sense l'esquer d'uns pesos, uns dòlars, uns francs o uns bolívars?». I Rafael Tasis escrivia, arran dels Jocs de Montpeller, el 1946: «En una cultura nacional que torni a tenir possibilitats d'expressió –editorials, premis oficials, teatres, revistes, escoles i diaris–, els Jocs seran de nou, potser, un anacronisme. Però a l'exili no sembla pas que pugui criticar-se llur comès.»

Pot semblar sorprenent, però la situació decadent i en certa manera reaccionària a què havien arribat els Jocs els anys trenta, és superada a l'exili d'una manera contundent. La poesia es renova, i guanya pes la «poesia civil». Així, l'any 1943, a Santiago de Xile, Joan Oliver guanya la Flor Natural amb «Infinita fortuna de la sang» i Josep Carnera, la Viola d'Or i Argent amb «Al Crist vora la mar». El 1949, a Montevideo, Mercè Rodoreda és proclamada Mestra in Gai Saber, guardó que Manuel de Pedrolo aconsegueix a Tübingen el 1970. La millor poesia catalana de postguerra participa, doncs, en els Jocs.

Els Jocs Florals de Ginebra, l'any 1972, mereixen un paràgraf propi, i no precisament per una qüestió literària, sinó per un afer estrictament polític. El Govern espanyol, dolgut que els Jocs Florals de l'exili continuïn malgrat que l'any anterior n'havia permès la represa –sense gaire èxit– a Barcelona, imposà una multa de 200.000 pessetes (d'ara fa vint-i-cinc anys!) i retingué el passaport a sis dels mantenidors; en un exemple típic de justícia dictatorial, no fou sancionat el setè mantenidor, Ramon Sugranyes de Franch, professor a Friburg, perquè el Govern espanyol volgué estalviar-se els problemes que la personalitat internacional d'aquest podia proporcionar-li.

Però, el sentit pregon dels Jocs de l'exili era que havien d'acabar-se; no eren una fita en ells mateixos, sinó un pas. Acabaren a Munic, l'any 1977, amb un discurs presidencial de

Ramon Aramon, aleshores secretari general de l'Institut d'Estudis Catalans, que féu aquest resum tan clarivident: «Els Jocs Florals de 1941, que no podien anomenar-se, per raons òbvies, de Barcelona, però que en retingueren la numeració i que prengueren el nom de Jocs Florals de la Llengua Catalana, foren celebrats a Buenos Aires sota la presidència del mestre Jaume Pahissa. Des d'aquell moment, any rera any per trenta-sis vegades i gairebé per meitat en terres americanes (dinou cops) i en terres europees (disset) –de primer preferentment en aquelles, darrerament en aquestes–, els Jocs Florals de la Llengua Catalana foren, a més d'un concurs literari, una constant denúncia del genocidi a què hom sotmetia –implacablement els primers temps, d'una manera més dissimulada els darrers anys– la nostra Pàtria i ensem una manifestació a l'exterior, del natural i imperiós desig de sobreviure de la nostra llengua.»

Com ja he dit, l'any 1971, en plena dictadura, tornaren a celebrar-se a Barcelona els Jocs Florals patrocinats per l'Ajuntament de la ciutat. La decisió fou molt mal rebuda pels sectors més destacats de la vida intel·lectual i política de Catalunya, perquè era un fet que, vint anys abans, tot i el franquisme, podia haver estat al servei de Catalunya, però en començar la dècada dels setanta, només pretenia servir-se'n. Aquesta represa sense democràcia féu el seu camí pràcticament al marge de la cultura catalana vigent, però amb una dignitat encomiable, i es convertí finalment en un acte de fe en la llengua catalana, en el qual no mancaren, tampoc, accents reivindicatius.

L'any 1978 els Jocs Florals tornaren amb tota solemnitat al Saló del Consell de Cent. Restablerta la democràcia, els Jocs de l'exili ja no tenien sentit. La unitat era restablerta i la presència de Manuel Alcàntara, del Patronat de Mèxic, i Miquel Guinart, el seu delegat a Europa, conjuntament amb la de Pere Pi-Sunyer, conseller d'Ensenyament i Cultura de la Generalitat, i de Ventura Gassol, que presidí els mantenidors, ho palesava pregonament. Des d'aleshores s'han seguit convocant ininterrompudament fins aquest 1997, any cent trenta-nou de la seva restauració. Tanmateix, la unificació dels tres premis tradicionals en un de sol de tema lliure, la substitució dels guardons per una dotació econòmica, la proliferació de certàmens literaris de tota mena i, sense cap mena de dubte, el retorn a la normalitat han donat un caràcter de profecia a les paraules ja esmentades de Rafael Tasis: «els Jocs seran de nou, potser, un anacronisme». Un bell anacronisme que ha deixat d'ésser, però, una festa gòtica. Una festa bellament anacrònica, adjectiu que podem aplicar amb plena satisfacció, perquè amb aquesta consideració certifiquem, també, que a les terres de llengua i cultura catalanes hi ha, de nou, polítiques nacionals que estimulen el conreu de la literatura i el ple ús de la llengua.